

Joanna SZERSZUNOWICZ

Białystok

IMIĘ PIOTR JAKO KOMPONENT ZWIĄZKÓW FRAZEologiczNYCH
W UJĘCIU KONFRONTATYWNYM
(NA MATERIALE WYBRANYCH JĘZYKÓW EUROPEJSKICH)

Nazwy własne, funkcjonujące jako komponenty idiomów, są tworzone lub wybierane z istniejących zasobów onimów¹. Wybory onomastycznych składników frazeologizmów nie są przypadkowe, w idiomatykonach występują te nazwy, które użytkownicy języka uznali za ważne. Wiele spośród nich to jednostki posiadające określone konotacje, częstokroć mające zasięg międzyjęzykowy. Do takich nazw należy antroponim *Piotr*, który występuje we frazeologizmach języków europejskich w różnych funkcjach². W największej liczbie jednostek obecnych we frazeologii angielskiej, francuskiej, niemieckiej, polskiej i włoskiej imię to występuje jako hagnim. W językach tych obecne są również związki frazeologiczne, w których omawiany komponent antroponimiczny jest elementem nazwy bohatera powieści dla dzieci pod tytułem *Piotruś Pan*. Ponadto, idiomatykon angielski zawiera również spetryfikowane związki wyrazowe, w których *Piotr* to imię fikcyjnej postaci w połączeniu z nazwiskiem, natomiast we frazeologii niemieckiej występuje idiom zawierający tenże onim, który pełni funkcję elementu nazwy gry dla dzieci. Forma deminutywna tego imienia występuje jedynie w angielskiej frazeologii pragmatycznej w postaci komponentu *Pete*.

Imię *Piotr*, należące do najwcześniejszych imion chrześcijańskich, pochodzi od rzeczownika pospolitego *pētra* 'skała, opoka'. Zostało ono zapożyczzone bezpośrednio z łaciny, w której miało postać *Petrus*, jest to jedno z najwcześniejszych

¹ A. Spagińska-Pruszek, *Intelekt we frazeologii polskiej, rosyjskiej i chorwackiej*, Gdańsk 2003, s. 76.

² Definicja frazeologizmu za: *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. K. Polański, Wrocław-Warszawa-Kraków 1999, s. 244. Z korpusu zostały wyłączone jednostki, w których komponent *Piotr* lub jego wariant czy derywat nie są odbierane jako antroponimy (np. pol. *dostać pietra*).

imion chrześcijańskich³. Imię to nosi ponad 120 świętych, wśród których najbardziej znany jest św. Piotr Apostoł, zmarły około 64 r., pierwszy biskup Rzymu, patron rybaków⁴. „W sztukach plastycznych bywa przedstawiany jako starzec z bujną brodą, w białym płaszczu i błękitnej tunice z księgą albo zwojem w dłoni. Atrybutami św. Piotra są klucze, tiara, kogut i miecz”⁵. Znane są liczne obrazy przedstawiające św. Piotra, na przykład dzieła A. Dürera, H. Memlinga czy el Greca.

Imię *Piotr* w funkcji nazwy świętego występuje jako nacechowany kulturowo komponent licznych związków frazeologicznych⁶, przy czym wiele z tych jednostek należy do frazeologii recesywnej lub archaicznej. Większość związków należących do omawianej grupy motywowanych jest faktami z życia świętego Piotra, które przedstawione są w Biblii. Przykładowo, można wskazać jednostki stanowiące językowe odzwierciedlenie faktu wyparcia się Chrystusa przez Piotra, relacjonowanego przez wszystkich ewangelistów (św. Marek XIV, 69-75; św. Mateusz XXVI, 69-75; św. Łukasz XXII, 54-62; św. Jan XVIII, 17 i 25-27). Najwięcej ich występuje we frazeologii włoskiej: *fare San Pietro* (dosł. być św. Piotrem), *prender san Pietro per la barba* (dosł. wziąć św. Piotra za brodę)⁷, *essere il gallo che cantò a san Pietro* (dosł. być kogutem, który piał św. Piotrowi; (o kurczaku) ‘stary i twardy, niesmaczny’). *Słownik mitów i tradycji kultury* W. Kopalińskiego podaje zwrot komparatywny *zapał się jak Piotr Chrystusa*, którego nie rejestruje większość polskich słowników frazeologicznych⁸. Warto nadmienić, że w *Małym słowniku biblizmów języka polskiego* występuje związek frazeologiczny *zaprzeć się kogoś; siebie samego*, który nie zawiera komponentu antroponimicznego⁹.

W idiomatykonie języka włoskiego znajdujemy również odniesienia do pobytu Piotra w więzieniu. Przykładem frazeologicznych realizacji tego rodzaju nawiązań są dwie jednostki, mianowicie *essere a casa di Pietro* (*dove son le finestre*

³ W języku aramejskim znaczenie ‘skała, opoka’ miał wyraz *kepa*, który został przejęty przez Greków i przekształcony na *kefas*, tak więc imię *Kefas* jest odpowiednikiem imienia *Piotr*. J. Grzenia, *Słownik imion*, Warszawa 2002, s. 270.

⁴ W Martyrologium Rzymskim występuje czterdziestu sześciu świętych o tym imieniu, natomiast w obszerniejszych raportach można się doliczyć około stu pięćdziesięciu. Zob. H. Fros SJ, F. Sowa, *Księga imion i świętych*, t. 4, Kraków 2000, s. 596.

⁵ J. Grzenia, *Nasze imiona*, Warszawa 2002, s. 232

⁶ Zob. *Phraseology as a Language of Culture: Its Role in the Representation of a Collective Mentality*, [w:] *Phraseology. Theory, Analysis and Application*, red. A. P. Cowie, Oxford 2001, s. 73.

⁷ Istnieją również warianty tego idiomu o zasięgu regionalnym, np. w okolicach Florencji używa się wariantu *pigliare san Pietro per la barba*. Zob. O. Lurati, *Dizionario dei modi di dire*, Milano 2001, s. 683.

⁸ W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 1987, s. 877. Idiom ten w postaci *jak Piotr Chrystusa zapał się* rejestruje również *Nowa Księga przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich*, red. J. Krzyżanowski, t. II, Warszawa 1970, s. 935.

⁹ J. Godyń, *Od Adama i Ewy zaczynać. Mały słownik biblizmów języka polskiego*, Warszawa 2006, s. 202.

senza vetro) (dosł. być w domu Piotra (gdzie są okna bez szyb); 'być w więzieniu'), *andare in 'domo Petri'* (*dove ci son finestre senza vetri*) (dosł. pójść do domu św. Piotra (gdzie są okna bez szyb); 'pójść do więzienia'). Warto zwrócić uwagę na fakt, że użycie omawianych zwrotów w ich pełnej postaci zwiększa ekspresywność idiomów poprzez wykorzystanie rymu.

We frazeologii utrwalałoby obraz św. Piotra jako niebieskiego klucznika, postaci stojącej u bram Niebios, czego ilustrację stanowią następujące frazeologizmy: pol. <<ktos>> *puka do świętego Piotra* 'ktoś niedługo umrze; jest bliski śmierci', *pójść do świętego Piotra* 'umrzeć i pójść do nieba'¹⁰; niem. *bei Peter anklopfen* (dosł. zapukać do Piotra)¹¹. W języku polskim znaczenie 'zostać zabitym w czasie wojny' eufemistycznie oddawane jest jako *być (na apelu) u św. Piotra, pójść poskarżyć się św. Piotrowi, przejść do św. Piotra*¹². Warto podkreślić, że w polszczyźnie niektóre związki odwołujące się do obrazu Piotra klucznika mają charakter archaizmów, na przykład *chodzi z kluczami jak św. Piotr, jechać z listem od władzy do św. Piotra*¹³.

Kolejną grupą jednostek zawierających omawiany komponent antroponimiczny w połączeniu z atrybutem, jakim są klucze, stanowią te nawiązujące do wyobrażenia Piotra jako następcy Chrystusa. Należą do nich związki rejestrowane przez opracowania frazeograficzne, na przykład jednostki o znaczeniu 'klucze św. Piotra': ang. *St Peter's keys*, wł. *chiavi di San Pietro*. Frazeologizmami, które również odzwierciedlają rolę Piotra, są stałe połączenia wyrazowe realizujące znaczenie 'tron św. Piotra / papieski, godność papieska': ang. *chair of St Peter*, fr. *trône/chaire de Saint-Pierre*, pol. *Tron Piotrowy* wł. *cattedra di San Pietro*. Do tej grupy należą również polskie frazeologizmy o charakterze peryfrastycznym takie, jak *następca świętego Piotra, namiestnik św. Piotra* ('papież'), *Łódź Piotrowa* ('Kościół rzymskokatolicki')¹⁴ czy też wyrażenie *stolica Piotrowa*, posiadające wariant w postaci związku *Stolica św. Piotra*. Jak stwierdza M. Bańko objaśniając, ostatnią

¹⁰ Oba związki zostały opatrzone kwalifikatorem *przestarzały*. P. Müldner-Nieckowski, *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa 2003, s. 531.

¹¹ Zob. J. Szerszunowicz, *Stale połączenia wyrazowe oznaczające proces umierania w języku polskim i włoskim*, „Białostockie Archiwum Językowe” (2005), s. 113.

¹² A. Dąbrowska, *Słownik eufemizmów polskich czyli w rzeczy mocno, w sposobie łagodnie*, Warszawa 1998, s. 147.

¹³ Frazeologizm *jechać z listem od władzy do św. Piotra* wywodzi się z prawosławnego obyczaju zaopatrywania zmarłych w listy polecające do św. Piotra. Zob. *Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich*, red. J. Krzyżanowski, t. II, Warszawa 1970, s. 936.

¹⁴ Frazeologizm *Łódź Piotrowa* opatrzony jest kwalifikatorem *podniosłe*. Zob. *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*, oprac. A. Kłosińska, E. Sobol, A. Stankiewicz, Warszawa 2005, s. 226.

peryfrazę i jej wariant, są to „książkowe określenia, motywowane tym, że pierwszym papieżem był św. Piotr, apostoł i najbliższy towarzysz Chrystusa”¹⁵.

Warto zwrócić uwagę na fakt, że dzięki czytelności konotacji komponentu onimicznego w danym kontekście frazeologizmy te zyskują status związków o wysokim stopniu odtwarzalności w innych językach. W przypadku jednego z nich, mianowicie frazeologizmu *Łódź Piotrowa*, można mówić o potencjalnym fałszywym przyjacielu¹⁶, ponieważ angielski frazeologizm *Peter/peter boat* (dosł. Piotrowa łódź) ma znaczenie ‘łódź rybacka’. Należy jednak podkreślić, że występowanie idiomu w kontekście niemalże wyklucza możliwość zaistnienia błędu w translacji. Włoski idiom *gabbare san Pietro* (dosł. oszukać św. Piotra), mający znaczenie ‘porzucić stan duchowny’, również, choć w nieco żartobliwy sposób, odwołuje się do wyobrażenia św. Piotra jako głowy Kościoła – porzucenie stanu duchownego traktowane jest jako wprowadzenie w błąd św. Piotra.

W języku niemieckim występują związki, których motywacja nawiązuje do specyficznej funkcji patronalnej św. Piotra, tj. bycia patronem dobrej pogody¹⁷. Przykładem frazeologizmów o takim pochodzeniu są następujące jednostki: *Peter meint es gut* (dosł. Piotr życzy dobrze, ‘jest ładna pogoda’), *wenn Peter mitspielt* (‘jeżeli jest/będzie dobra pogoda’). Ponadto we frazeologii niemieckiej funkcjonują idiomy nawiązujące do faktu, że święty ten jest również patronem rybaków. Idiom pragmatycznego *Petri Heil!* (dosł. niech żyje Piotr!), pozdrowienie wędkarczy, zawiera antroponim *Petri*, który jest formą dopełniacza łacińskiej postaci imienia *Piotr*, czyli nazwy *Petrus*¹⁸. Warto nadmienić, że w języku angielskim występuje inny idiom interpersonalny, mianowicie *Pete’s sake!* (dosł. na Piotrka!)¹⁹, który jest eufemistycznym wykrzyknieniem wyrażającym irytację mówiącego.

¹⁵ M. Bańko, *Słownik peryfraz czyli wyrażeń omownych*, Warszawa 2002, s. 235.

¹⁶ Zob. A. Szulc, *Słownik dydaktyki języków obcych*, Warszawa 1994, s. 60-61.

¹⁷ Funkcje patronalne motywują liczne jednostki frazeologiczne, których komponentami są hagianimy. Por. D. Piekarczyk, *Il linguaggio religioso nella fraseologia italiana*, [w:] *Lingua e Letteratura Italiana dentro e fuori la Penisola*, red. S. Widłak, Kraków 2003, s. 474.

¹⁸ Por. niem. jednostki leksykalne *der Petrjünger* (*der Jünger* ‘uczeń, zwolennik, adept; jeden z dwunastu Apostołów’), *die Petrijüngerin* (żeńska forma rzeczownika *der Petrjünger*); ang. *peterman* ‘rybak’, *peter boat* ‘łódź rybacka’. Komponent *Piotr* występuje również w nazwie ryby (np. ang. *St Peter’s fish* (por. *John Dory*, *haddock*), fr. *saint-pierre* (*dorée*), niem. *das Petermä-mchen*; wł. *sampietro* – nazwa stanowi językowe odzwierciedlenie opowieści o darowaniu jej życia przez św. Piotra, który wrzucił rybę z powrotem do morza, słysząc jej błaganie o darowanie życia, ciemna plama po bokach to ślad ręki świętego). Motywacja angielskiego idiomu *St Peter’s fingers* ‘palce złodzieja’ nawiązuje natomiast do legendy mówiącej o rybie złapanej przez Piotra z monetą w pysku. Zob. *Brewer’s Dictionary of Phrase and Fable*, red. A. Room, London 2002, s. 902.

¹⁹ Forma *Pete* jest deminutivum utworzonym od imienia *Peter* drogą apokopy. Zob. T. Grzebie-niowski, *Słownictwo i słotwórstwo angielskie*, Warszawa 1995, s. 257.

Komponent onomastyczny może też odnosić się do dnia poświęconego św. Piotrowi²⁰, tak jak ma to miejsce w przypadku angielskiego idiomu *rob Peter to pay Paul* ('przełożyć z jednej kieszeni do drugiej; otrzymać pieniądze z jednego źródła, aby zaraz je spożytkować na coś innego'). „Prawdopodobnie stąd, że Świętego Piotra i Pawła przypada w tym samym dniu – 29 czerwca – i że ich imiona zaczynają się na tę samą literę”²¹. Idiom ten ma tożsamy odpowiednik w języku francuskim, *décoiffer/découvrir/déshabiller St Pierre pour coiffer/couvrir St Paul* (dosł. rozebrać św. Piotra, aby ubrać św. Pawła), który należy do jednostek o niskiej frekwencyjności. L. Zaręba objaśnia etymologię związku w następujący sposób: „Powiedzenie to pochodzi z dawnego zwyczaju stosowanego w biednych parafiach, gdzie ta sama szata i te same ozdoby liturgiczne służyły podczas procesji na zmianę figurze św. Piotra i św. Pawła. Zwrot ten używany jest obecnie w zeświecczonej wersji bez elementu *saint*: *prendre à Pierre pour donner à Paul*.”²².

Komponent *święty Piotr* występuje również jako eliptyczna nazwa świątyni, która wchodzi w skład frazeologizmów *essere come la fabbrica di S. Pietro* (dosł. być jak budowa bazyliki św. Piotra; 'nie mieć końca; ciągnąć się w nieskończoność') i *fabbrica di San Pietro* (dosł. budowa św. Piotra; 'przedsięwzięcie, które nigdy się nie kończy'). Geneza omawianych idiomów wiąże się z długim okresem budowy, a później konserwacji bazyliki św. Piotra w Rzymie.

Internacjonalizmami z pogranicza leksykologii i frazeologii są różnojęzyczne odpowiedniki łacińskiego wyrażenia *denarus S. Petri* (ang. *Peter's pence*, *Peter's farthings*, *Peter's penny*, *Peterpenny*; pol. *denar św. Piotra*, *grosz św. Piotra*, *świętopietrze*; wł. *denaro di San Pietro* i *obolo di San Pietro*). Świętopietrze była to danina płacona na rzecz papieża, wprowadzona w Anglii w VIII w., potem w innych krajach katolickich. W języku włoskim frazeologizmy *denaro di San Pietro* i *obolo di San Pietro* mają znaczenie 'oferta pieniężna o wątpliwej wartości'²³. Idiomy te są więc potencjalnymi fałszywymi przyjaciółmi obcojęzycznych odpowiedników, które nie są używane w znaczeniach figuratywnych²⁴.

²⁰ Na temat wyrażen o funkcji określeń temporalnych zob. A. Pajdzińska, *Odbicie katolicyzmu w polskiej frazeologii*, [w:] *Problemy frazeologii europejskiej*, red. A.M. Lewicki, W. Chlebda, t. II, Warszawa 1997, s. 130; J. Treder, *Święci w polskiej frazeologii*, [w:] *Tysiąc lat polskiego słownictwa religijnego*, red. B. Kreja, Gdańsk 1999, s. 215-216.

²¹ *Słownik idiomów angielskich ... od Acid test do Zero hour ...*, Warszawa 1999, s. 391.

²² L. Zaręba, *Frazeologia onomastyczna związana z Biblią i tradycją antyczną (polsko-francuskie studium porównawcze)*, [w:] *Problemy frazeologii europejskiej*, red. A. M. Lewicki, t. I, Warszawa 1996, s. 127.

²³ Znaczenia tego nie uwzględnia *Wielki słownik włosko-polski*, podano w nim jedynie następującą definicję związku *obolo di San Pietro*: 'ofiara <dar> dla świętego Piotra, na potrzeby Watykanu'. Zob. H. Cieśla, E. Jamrozik, J. Sikora Penazzi, *Wielki słownik włosko-polski. Grande dizionario italiano-polacco*, t. III, Warszawa 2002, s. 684.

²⁴ Zob. L. Zaręba, *Frazeologia antroponimiczna związana z kulturą i tradycją narodową. Polsko-francuskie i francusko-polskie studium porównawcze*, „Poradnik Językowy” (1996), s. 38;

We frazeologii angielskiej i polskiej występuje nazwa *Peter Pan* pochodząca z napisanej przez J.M. Barriego opowieści fantastycznej dla dzieci zatytułowanej *Peter Pan in Kesington Gardens*, która została wydana w 1906²⁵. Peter Pan, czyli Piotruś Pan jest niby-dzieckiem, niby-ptakiem, który po opuszczeniu rodzinnego domu wraca na wyspę ptaszków, „(...) jak bożek Pan, mieszka wśród drzew, ptaków i elfów, gra na flecie i jeździ na kozie, którą podarowała mu dziewczynka. Jest symbolem wiecznego dziecka i marzeń o unoszeniu się w powietrzu, o ucieczkach z domu na szczęśliwe wyspy.”²⁶. Właśnie ta cecha Piotrusia Pana, wieczna niedojrzałość, motywowała znaczenie przenośne omawianego antroponimu. Występuje on w takiej funkcji w związkach *być Piotrusiem Panem* (ang. *be a Peter Pan*; wł. *essere un Peter Pan*) i *syndrom Piotrusia Pana* (ang. *Peter Pan syndrome*; fr. *le syndrome di Peter Pan*; niem. *Peter-Pan-Syndrom*; wł. *sindrome di Peter Pan*)²⁷. Ostatni ze związków funkcjonuje we współczesnej terminologii psychologicznej, z której przeszedł do języka ogólnego²⁸. W języku angielskim używany jest również frazeologizm *Peter Pan collar* (dosł. kołnierz Piotrusia Pana), o znaczeniu ‘płaski kołnierz z zaokrąglonymi końcami’. Taki właśnie kołnierzyk miał Piotruś Pan na ilustracjach w książce Barriego²⁹.

We frazeologii angielskiej występują konstrukcje składające się z imienia *Peter* oraz fikcyjnego nazwiska, które reprezentowane są dość licznie w tym języku³⁰. Pierwsza z tych jednostek, kombinacja *Peter Funk*, używana jest od początku XIX wieku jako nazwa osoby, która uczestniczy w aukcji sztucznie podnosząc wartość licytowanego przedmiotu. Idiom ten rejestruje angielsko-rosyjski słownik frazeologiczny A.W. Kunina oraz słowniki slangu anglo-amerykańskiego³¹.

J. Szerszunowicz, *Pseudo-equivalents in English, Italian and Polish Faunal Phraseology*, [w:] *Proceedings XII EURALEX International Congress. Atti del XII Congresso Internazionale di Lessicografia*, Torino 6-9 settembre 2006, red. E. Corino, C. Marelllo, C. Onesti, t. II, Alessandria 2006, s. 1055-1060.

²⁵ Polski tytuł *Przygody Piotrusia Pana* (wyd. 1913).

²⁶ *Słownik literatury dziecięcej i młodzieżowej*, red. B. Tylicka, G. Leszczyński, Wrocław-Warszawa-Kraków 2002, s. 298; *The Oxford Companion to the English Literature*, red. M. Drabble, Oxford – New York 1995, s. 71.

²⁷ Por. hiszp. *síndrome de Peter Pan*; hol. *Peter-Pan syndroom*.

²⁸ D. Kiley, *Syndrom Piotrusia Pana*, tłum. M. Fabianowska, Warszawa 2007. (Tytuł oryginału: *The Peter Pan Syndrome: Men Who Have Never Grown Up*).

²⁹ Fason ten spopularyzowany został w latach trzydziestych przez Shirley Temple, której sukienki miały płaskie, zaokrąglone na końcach kołnierzyki. Zob. A. Room, *Brewer's Dictionary of Modern Phrase and Fable*, London 2002, s. 524.

³⁰ W kombinacjach tego rodzaju występują również inne imiona, np. *John* (również deminutivum *Johnny*), *Joe*, *Paul* i in. Zob. J. Szerszunowicz, *Some Remarks on English Idioms Containing First Names and Their Polish Equivalents*, [w:] *Tauta ir kalba: šiuolaikiniai sociolingvistinio ugdymo aspektai*, red. R. Virbickaitė, Kaunas 2006, s. 241-243.

³¹ А.В. Кунин, *Англо-русский фразеологический словарь*, Москва 1955, s. 807; J. Green, *Cassell's Dictionary of Slang*, London 2000, s. 907.

Według opracowań leksykograficznych *Funk* to pospolite nazwisko występujące w języku niemieckim oraz holenderskim. L. Pound zwraca uwagę na możliwość interpretacji komponentu antroponimicznego jako nawiązania do slangowego znaczenia używanego ówczasie czasownika *peter*, zbliżonego do współczesnego *peter out* ('dobiec końca')³². Drugim przykładem wyrażenia frazeologicznego o takiej strukturze jest idiom *Peter Jay*, który jest nazwą policjanta używaną w tzw. Black English³³.

Idiomatykon niemiecki zawiera jednostkę, w której występuje nazwa dziecięcej gry w karty, mianowicie *der schwarze Peter*, czyli *Czarny Piotruś*.³⁴ W grze tej używa się nieparzystej liczby kart, których liczba składa się z par oraz jednej dodatkowej karty. Po rozdaniu kart gracze wykładają pary, ciągną od siebie po kolej karty, wykładają pary, a osoba, której zostanie karta nieparzysta, czyli *Piotruś*, przegrywa³⁵. W języku niemieckim, inaczej niż w polszczyźnie, w nazwie tej gry nie występuje forma deminutywna. Idiom *jemandem den schwarzen Peter zuschieben/zuspielen* (dosł. podsunąć/podać komuś czarnego piotrusia) ma następujące znaczenia: 'kazać komuś zrobić coś nieprzyjemnego, czego nie chce się robić samemu', 'zrzucić na kogoś odpowiedzialność za coś'. W pozostałych badanych językach nazwa tej karcianej gry nie stanowi komponentu frazeologizmów³⁶.

Badanie angielskich, francuskich, niemieckich i polskich jednostek frazeologicznych zawierających komponent *Piotr* pozwala stwierdzić, że najliczniej reprezentowane są związki, w których onim jest nazwą świętego. Idiomy te stanowią językowe odzwierciedlenie kulturowych wpływów chrześcijaństwa, głównie Biblii i praktyk religijnych oraz pewnych wierzeń ludowych, w których pojawiała się postać św. Piotra. Należy podkreślić, że nie wszystkie związki należące do tej grupy mają tożsame odpowiedniki w porównywanych językach, co ukazuje wpływy

³² L. Pound, „*Peter Funk*”. *The Pedigree of a Westernism*, *American Speech* IV, 3 (1929), s. 183-186.

³³ J. Green, *The Penguin Slang Thesaurus*, London 1999, s. 495; R.A. Spears, *NTC's Dictionary of American Slang and Colloquial Expressions*, Linconwood 1994, s. 277.

³⁴ W niektórych językach europejskich nazwa tej gry ma charakter odproprialny (np. holend. *Zwarte Piet*, pol. *czarny piotruś/ Czarny Piotruś*, niem. *Schwarzer Peter*, szw. *Svarte Petter*), w innych zaś nie (np. ang. *old maid* 'stara panna', fr. *le vieux garçon* 'stary kawaler', *pouillux* 'wszarz, nędzacz'; wł. *asinello* 'osiołek').

³⁵ Wynalezienie tej gry przypisuje się rozbójnikowi, który nazywał się Johann Peter Petri, znany był również jako *der alte Schwarzpeter* (dosł. Stary Czarny Piotr) oraz *Schwarzer Peter* (dosł. Czarny Piotr). W 1812 r. został skazany na dożywotnie więzienie i podczas pobytu w paryskim więzieniu wymyślił jej reguły. Zob. E. Probst, *Der Schwarze Peter. Ein Räuber im Hunsrück und Odenwald*, Mainz 2005. Zob. również D. Parlett, *Oxford Dictionary of Card Games*, Oxford-New York 1996.

³⁶ Warto jednak zwrócić uwagę na potencjał posiadany przez to wyrażenie, który może być wykorzystywany do tworzenia kombinacji wyrazowych o charakterze okazjonalnym. Np. w tekście K. Kutza *Wojna ślepakami* Leszek Balcerowicz został nazwany *Czarnym Piotrusiem III RP*, Michnik – *Czarnym Piotrusiem IV RP*. Zob. <http://miasta.gazeta.pl/katowice>. Dostęp: 20.08.2007.

kultury narodowej i lokalnej. Znaczna liczba jednostek z omawianym komponentem hagianimicznym należy jednak do frazeologii recesywnej, co O. Lurati wiąże z aktywnością innych sfer motywacyjnych we współczesnym świecie³⁷. Większość idiomów, w których imię *Piotr* używane jest figuratywnie w znaczeniu ‘następca Chrystusa’, funkcjonuje jako stałe połączenia wyrazowe o międzynarodowym charakterze.

Znacznie mniej licznie reprezentowane są związki, w których komponent *Piotr* użyty jest w innym charakterze niż hagianim. Imię to jest elementem składowym nazwy *Piotruś Pan* (ang. *Peter Pan*), która występuje jako składnik frazeologizmu – terminu psychologicznego upowszechnionego w języku codziennym. Frazeologizmy te mają charakter ponadnarodowy i stanowią bazę derywacyjną dla tworzenia nowych związków. Jednostki, w których imię *Piotr* występuje jako generyczny antroponim występują jedynie w języku angielskim i użycie ich ograniczone jest do odmian substandardowych. We frazeologii niemieckiej imię *Peter* użyte jest jako element składowy nazwy gry w karty i nie ma tożsamy odpowiedników w pozostałych językach, co w pewnym stopniu jest wynikiem rozbieżności występujących w nazwach tej gry w różnych językach.

Podsumowując, należy stwierdzić, że w badanych językach imię *Piotr* jest komponentem licznych jednostek frazeologicznych o różnym statusie i charakterze, co potwierdza nacechowanie kulturowe onimu i jego znaczenie w świadomości kolektywnej użytkowników tych języków, przy czym stosunkowo niewiele idiomów – oprócz frazeologizmów pragmatycznych – to jednostki o wysokiej frekwencji w potocznej odmianie badanych języków. Większość związków ma charakter książkowy i przynależy do frazeologii erudycyjnej lub wykazuje nacechowanie podniosłe. Na uwagę zasługuje również fakt, że wśród ekwiwalentów związków z omawianym antroponimem wystąpiły jednostki o charakterze *faux amis*, co ma istotne znaczenie z punktu widzenia glottodydaktyki i translatoryki.

Cytowane opracowania leksykograficzne:

Bańko M., *Słownik porównań*, Warszawa 2004.

Borkowski P., *Angielsko-polski słownik idiomów i zwrotów. An English-Polish Dictionary of idioms and Phrases*, Poznań 1991.

Brewer's Dictionary of Phrase and Fable, red. A. Room, London 2002.

Das Stilwörterbuch, red. M. G. Chiaro, Mannheim 2001.

Deutsches Universalwörterbuch, red. K. Kunkel-Razum i in., Mannheim 2003.

³⁷ O. Lurati, *Per modo di dire ... Storia della lingua e antropologia nelle locuzioni italiane e europee*, Bologna 2002, s. 156.

- Dabrowska A., *Słownik eufemizmów polskich, czyli w rzeczy mocno, w sposobie łagodnie*, Warszawa 1998.
- Gobetti D. i in., 2001 *Italian and English Idioms. 2001 espressioni idiomatiche italiane e inglesi*, New York 1996.
- Godyń J., *Od Adama i Ewy zaczynać. Mały słownik biblizmów języka polskiego*, Warszawa 2006.
- Green J., *Cassell's Dictionary of Slang*, London 2002.
- Hendrickson R., *QPB Encyclopedia of Word and Phrase Origins*, New York 2004.
- Lapucci C., *Dizionario dei modo di dire della lingua italiana*, Milano 1990.
- Lurati O., *Dizionario dei modi di dire*, Milano 2001.
- Lebda R., *Nowy słownik frazeologiczny*, Kraków 2005.
- Müldner-Nieckowski P., *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa 2003.
- Pittàno G., *Frase fatta capo ha. Dizionario dei modi di dire, proverbi e locuzioni*, Bologna 1992.
- Quartu B. M., *Dizionario dei modi di dire della lingua italiana*, Milano 2001.
- Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik*, red. B. Alsleben, W. Scholze-Stubenrecht, Mannheim 2002.
- Sorge P., *Dizionario dei modi di dire della lingua italiana*, Roma 2001.
- Turrini G. i in., *Capire l'antifona. Dizionario dei modi di dire con esempi d'autore*, Bologna 1995.
- Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, t. I-IV, Warszawa 2003.
- Wielki słownik francusko-polski. Grand dictionnaire français-polonais*, red. J. Dobrzyński i in., t. II, Warszawa 2003.
- Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*, oprac. A. Kłosińska, E. Sobol, A. Stankiewicz, Warszawa 2005.
- Wielki słownik polsko-francuski. Grand dictionnaire polonais-français*, red. B. Frosztęga, t. III, Warszawa 2003.
- Wziętek A., *Niemieckie wyrażenia i zwroty idiomatyczne. Deutsche Redewendungen und Idiome*, Wałbrzych br.
- Zaręba L., *Słownik idiomatyczny francusko-polski. Dictionnaire idiomatique français-polonais*, Kraków 2000.

THE NAME PETER AS A COMPONENT OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN A CONFRONTATIVE PERSPECTIVE (ON THE MATERIAL OF SELECTED EUROPEAN LANGUAGES)

S u m m a r y

In the present paper English, German, French, Italian and Polish phraseological units containing the anthroponym *Peter* are discussed in a confrontative perspective with a special focus on the onym. In the phraseologisms the anthroponymic component functions as: the saint's name, the element of the name of a children's book hero (*Peter Pan*), the first name followed by a surname (*Peter Funk*, *Peter Jay*), the deproprial name of

a children's game (*der schwarze Peter*). The most numerous groups of idioms in the languages compared is composed of the units containing the saint's name. Many of them belong to recessive phraseology, others are of international character. The name of the children's book hero functions as a component of units found in all languages analyzed. The idioms realizing the model 'the first name followed by a surname' are found in English phraseology, while the depropriation name of a children's game is a component of a German idiom.